

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАТРИМАНИХ ОСІБ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Крикун В. В.

У статті досліджуються особливості забезпечення прав затриманих осіб відповідно до європейських стандартів. Визначено вичерпні випадки, коли особу може бути позбавлено свободи на законних підставах, зокрема: ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; арешт або затримання особи: за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; здійснення допровадження особи до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або допровадження його до компетентного органу; затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, а також затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг; запобігання недозволеному в'їзду в країну чи обмеження свободи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

Автор визначає що забезпечення гарантій базових прав затриманих осіб покладається саме на органи поліції, де утримуються такі особи. З цієї метою, а також унеможливлення безпідставних звинувачень у діяльності Національної поліції України було запроваджено інформаційну підсистему «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». Досліджено основні завдання та призначення інформаційної підсистеми «Custody Records», зокрема: запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поведіння, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях; об'єднання інформації про затриманих осіб з моменту їх фактичного затримання, перебування в територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах, та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання; здійснення опитування затриманої особи та поліцей-

ського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції; забезпечення оперативного реагування та прийняття управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поведіння із затриманими; запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання.

Доведено, що застосування інформаційної підсистеми «Custody Records» гарантує безпеку прав затриманих та поліцейських шляхом цілодобової електронної фіксації всіх дій. Це стосується осіб, які перебувають під контролем поліції з моменту фактичного затримання і до поміщення їх до слідчого ізолятора або звільнення з-під варти. Система дозволяє попереджати факти неправомірних дій поліцейських та водночас захищає їх від можливих провокацій для запобігання незаконному затриманню осіб.

Ключові слова: права людини, права затриманих осіб, затримання осіб, інформаційна підсистема «Custody Records».

Krykun V. V. Ensuring the rights of detained persons in accordance with European standards

The article examines the peculiarities of ensuring the rights of detainees in accordance with European standards. Comprehensive cases have been defined when a person may be deprived of his liberty on legal grounds, in particular: imprisonment of a person after his conviction by a competent court; arrest or detention of a person: for failure to comply with a legal order of the court or to ensure the performance of any obligation established by law; bringing a person before a competent judicial body if there is a reasonable suspicion that he has committed an offense or if it is reasonably considered necessary to prevent him from committing an offense or his escape after committing it; detention of a minor on the basis of a legal decision for the purpose of applying supervisory measures of an educational nature or bringing him to the competent authority; detention of persons to prevent the spread of infectious diseases, as well as detention of mentally ill, alcoholic or drug addicts or vagrants;

preventing unauthorized entry into the country or restricting the freedom of a person subject to deportation or extradition proceedings.

The author determines that the provision of guarantees of the basic rights of detained persons depends on the police authorities where such persons are detained. For this purpose, as well as the prevention of baseless accusations in the activities of the National Police of Ukraine, the information subsystem "Custody Records" of the information and communication system "Information Portal of the National Police of Ukraine" was introduced. The main tasks and purpose of the information subsystem "Custody Records" were studied, in particular: prevention of illegal detention of persons, improvement of the system of their protection against torture and proper treatment, as well as raising the standards of protection of the rights of police officers against possible false accusations of wrongdoing; combining information on detained persons from the moment of their actual detention, stay in territorial (including interregional) bodies of the National Police of Ukraine, their territorial (separate) units, and release or transfer to special institutions of other state authorities in a single information space with using modern information technologies, computer and communication equipment; interviewing the detained person and the police officer who made the arrest regarding the circumstances and reasons for the detention, as well as recording all actions with the detained person during his stay in the police body (unit); ensuring prompt response and management decision-making by officials of police bodies (subdivisions) in case of improper treatment of detainees; introduction of automated generation of an extract from the electronic detention card.

It has been proven that the use of the "Custody Records" information subsystem guarantees the security of the rights of detainees and police officers by round-the-clock electronic recording of all actions. This applies to persons who are under the control of the police from the moment of their actual arrest and until their placement in a pre-trial detention center or their release from custody. The system allows to warn of the facts of illegal actions of police officers and at the same time protects them from possible provocations to prevent illegal detention of persons.

Key words: *human rights, rights of detained persons, detention of persons, "Custody Records" information subsystem.*

Постановка проблеми та її актуальність. На сучасному етапі розбудови демократичної правової держави особливої уваги потребує забезпечення прав затриманих осіб відповідно до європейських стандартів. З метою забезпечення гарантій базових прав затриманих та унеможливлення без-

підставних звинувачень у діяльності Національної поліції України запроваджено інформаційну підсистему «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». Викоритання зазначеної підсистеми дозволить запобігти незаконному затриманню осіб, удосконалисть систему їх захисту від катувань і належного поведження, а також підвищить стандарти захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти забезпечення прав затриманих осіб досліджувались у наукових працях Аносенкова А.А., Аленіна Ю.П., Белоусова Ю.Л., Брателя С.Г., Григор'єва В.М., Грошевого Ю.М., Дубинського А.Я., Капліної О.В., Кобзін Д.О., Лазарєвої Д.В., Лук'янчикова Є.Д., Макаренка Є.І., Мартиненко О.А., Мельникова В.Ю., Михайленка О.Р., Мукоїди Р.В., Назарова В.В., Нора В.Т., Петрухіна І.Л., Письменного Д.П., Пишної А.Г., Погорецького М.А., Сліпченка В.І., Смокова С.М., Солдатенко О.А., Тertiшника В.М., Удалової Л.Д., Чернової А.К., Черноусова А.М., Чупрова В., Шила О.Г., Шумила М.Є та ін.

Метою статті є дослідження особливостей забезпечення прав затриманих осіб відповідно до європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу.

Як свідчать результати моніторингових візитів експертів Національного Превентивного Механізму (далі - НПМ), а також висновки спеціальних проваджень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в перші години затримання підозрювана особа є найбільш вразливою для неналежного поведження з боку працівників поліції, саме на цьому етапі вчиняється чи не найбільша кількість процесуальних порушень з боку правоохоронців. Як найпоширеніше порушення, що фактично закладає підґрунтя для всіх інших порушень, варто відзначити неналежну реєстрацію затриманої особи. Адже відсутність реєстрації факту затримання особи фактично призводить до так званого «невизнаного затримання», яке автоматично позбавляє затриману особу всіх гарантій захисту прав та свобод людини, передбачених Конвенцією з прав людини та основоположних свобод і національним законодавством України [1, с. 4].

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні», зазначено, що проведені моніторин-

гові візити до місць несвободи дають підстави стверджувати, що наявний рівень контролю державних і недержавних інституцій не забезпечує права утримуваних осіб на свободу та особисту недоторканість. Так, протягом 2020 року у 60% відвіданих органів поліції зафіксовано факти незаконного тримання осіб. [2, с. 251].

Так, статтею 29 Конституції України визначається, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочиніві чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого [3].

Крім того, у статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено вичерпні випадки, коли особу може бути позбавлено свободи, а саме:

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [3].

Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

Відповідно до статті 212 КПК України у підрозділі органу досудового розслідування мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих. Такими особами не можуть бути слідчі.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана:

1) негайно зареєструвати затриманого;

2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права і обов'язки;

3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого статтею 211 КПК;

4) забезпечити належне поведіння із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, КПК та іншими законами України;

5) забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

6) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю [4].

Важливим є роз'яснення затриманій особі, її прав, зокрема на надання безоплатної правової допомоги та своєчасне інформування про затримання Центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Відповідно до пункту 5 частини 1 статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» особи, які відповідно до кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги [5]. З метою реалізації права затриманих осіб на безоплатну вторинну

правову допомогу Кабінетом Міністрів України 28.12.2011 року затверджено Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [6].

В Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України визначається, порядок поміщення й утримання осіб в кімнатах для затриманих подальшим поміщенням їх до Ізолятора тимчасового тримання МВС України [7]. Цією Інструкцією визначається, що працівники поліції зобов'язані:

1) повідомити підстави та мотиви затримання або арешту, роз'яснити право щодо оскарження затримання;

2) негайно після фактичного затримання або арешту особи повідомити орган (установу), уповноважений(у) законом на надання безоплатної правової допомоги (єдиний телефонний номер контактної центру системи безоплатної правової допомоги: 0-800-213103);

3) надати у друкованому вигляді положення статей 28, 29, 55, 56, 59, 62 і 63 Конституції України;

4) роз'яснити право захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, у тому числі за рахунок держави у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги;

5) негайно, але не пізніше ніж через дві години після затримання або арешту повідомити родичів затриманої особи та у разі вимоги - захисника та адміністрацію за місцем роботи чи навчання.

З метою забезпечення гарантій базових прав затриманих та унеможливлення безпідставних звинувачень у діяльності Національної поліції України запроваджується нова електронна система обліку та відеоспостереження - "Custody Records" [8].

"Custody Records" - система електронної фіксації всіх дій відносно затриманих осіб, метою якої є забезпечення прав затриманих осіб та самих поліцейських відповідно до європейських стандартів (подібна система успішно зарекомендувала себе у Великобританії). Одним із складових системи «Custody Records» є здійснення цілодобового відеонагляду, який фіксує всі дії поліції стосовно затриманих, та інформування відповідальних осіб про завершення терміну тримання.

Основними завданнями та призначенням ІП «Custody Records» є:

1) запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поводження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях;

2) об'єднання інформації про затриманих осіб з моменту їх фактичного затримання, перебування в територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах, та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання;

3) здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції;

4) забезпечення оперативного реагування та прийняття управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поводження із затриманими;

5) запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання.

Уповноважені особи - інспектори з дотримання прав людини, будуть здійснювати контроль за забезпеченням дотримання прав людини, законність тримання під вартою, гарантувати безпечне середовище, а також виявляти порушення процесуальних прав та гарантій до поміщення особи в ізолятор тимчасового тримання.

Система забезпечення прав затриманих - це поєднання електронного документування, цілодобового відеоспостереження, впровадження зміни філософії затримання та запровадження інституту інспекторів з дотримання прав людини в діяльності органів (підрозділів) Національної поліції України. Custody Records це забезпечення прав затриманих та підвищення захисту прав кожного громадянина який знаходиться під контролем поліції [9].

У єдину облікову картку обов'язково вноситься інформація про затриману особу, поліцейсько-го(-у), який або яка проводили затримання, очевидців, причини та підстави позбавлення волі, дані про проведення слідчих дій. Загалом система об'єднує в єдиний комплекс відеофіксацію в ізоляторах тимчасового тримання, підрозділах поліції та відео з бодікамер поліцейських [10].

Так, наприклад, якщо особа потрапляє до від-

ділу поліції, це обов'язково фіксується в електронному журналі, як підтвердження – відеозапис із вестибюлю. Спілкування зі слідчим може проходити тільки у спеціально відведеній кімнаті з відеоспостереженням, тому можливість тиску на допитувану особу виключена, інформація про переміщення особи фіксується у системі і чітко зрозуміло, коли особа залишає приміщення, куди її перевозять та коли вона повертається. Впровадження системи Custody Records дає змогу збирати чіткі докази, які доводять або спростовують тиск на затриману особу.

Виходячи із положень ст. 3 Конвенції, за обставин, коли особа висуває небезпідставну скаргу на жорстоке поводження з нею, а саме застосування недозволених методів під час проведення слідства та дізнання, у поєднанні із загальним обов'язком держави за ст. 1 Конвенції, слід провести ефективне офіційне розслідування. Таке розслідування повинно бути ретельним, а органи влади завжди повинні добросовісно намагатися з'ясувати те, що трапилось, і не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи, або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень (правова позиція Європейського суду з прав людини, викладена в рішеннях у справах «Яременко проти України» (п. 57 рішення від 12 червня 2008 року), «Вергельський проти України» (п. 97 рішення від 12 березня 2009 року), «Олексій Михайлович Захарків проти України» (рішення від 24 червня 2010 року), «Нечипорук і Йонкало проти України» (рішення від 21 квітня 2011 року), «Авраамова проти України» (рішення від 20 вересня 2022 року), «Івашків проти України» (рішення від 22 вересня 2022 року), «Меліксетян проти України» (рішення від 20 вересня 2022 року), «Кулаєв та інші проти України» (рішення від 20 вересня 2022 року).

Як зазначають у своєму дослідженні Мукоїда Р.В. та Аносенков А.А., завдяки запровадженню системи «Custody Records» працівники Ізоляторів тимчасового тримання отримали можливість у дуже зручному режимі відстежувати велику кількість параметрів тримання затриманих осіб, що за старої паперової системи фіксації вимагало б значно більше часу. З'являється можливість швидкого моніторингу інформації як з поточного стану справ у конкретному ізоляторі тимчасового тримання щодо кожного затриманого, так і стосовно сукупності місць тимчасового тримання як в окремому регіоні (області), так і по всій Україні [10].

Таким чином, застосування системи Custody Records гарантує безпеку прав затриманих та полі-

цейських шляхом цілодобової електронної фіксації всіх дій. Це стосується осіб, які перебувають під контролем поліції з моменту фактичного затримання і до поміщення їх до слідчого ізолятора або звільнення з-під варти. Система дозволить попереджати факти неправомірних дій поліцейських та водночас захистить їх від можливих провокацій для запобігання незаконному затриманню осіб.

Література

1. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Оцінка ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, як механізму попередження неналежного поводження в діяльності поліції». URL: <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/07/Sluzhbovi-osoby-vidpovidalni-za-zatrymanyach.pdf>.
2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні» за 2020 рік. Київ, 2021. 354 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
6. Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363 «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text>.
8. Наказ МВС України від 23.05.2017 № 440 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>.
9. Наказ МВС України від 24.05.2022 № 311 Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>.

10. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/preventivnavorobota/stvorennya-jedinogo-bezpekovogo-prostoru-odin-iz-prioritetiv-diyalnosti-naczpolicziji/>.

11. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/pravaljudini/elektronne-dosje-zatrimanix-ta-naglyadza-policzejskimi-yak-praczuje-Custody-Records-u-policziji-Igor-klimenko/>.

12. Мукоїда Р.В., Аносенков А.А. Система Custody Records як дієвий механізм забезпе-

чення прав людини в ізоляторах тимчасового тримання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2021/61.pdf.

Крикун В. В.,
доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри адміністративної діяльності
поліції
Одеського державного університету внутрішніх
справ